

Afscheid van het groeidenken?

In ESB van 7 april verscheen het artikel 'Bevolkingsafname vereist een ander beleid' van Wim Derks. Jouke van Dijk en Piet Pellenburg reageren, waarop Wim Derks vervolgens een antwoord geeft.

In zijn artikel stelt Derks dat het beleid afscheid moet nemen van het groeidenken. Alleen dan zal het beleid tijdig in staat zijn om goed te anticiperen op de door Derks voorspelde bevolkingsdaling. Derks is bang dat er anders te veel woonwijken, (spoor)wegen en bedrijventerreinen worden aangelegd. De kans is groot dat het kabinet de resultaten van Derks aangrijpt om nieuwe investeringen overbodig te verklaren, vooral buiten de Randstad. Bij het besluit om de Zuiderzeelijn niet aan te leggen is dat al gebeurd. Dat is jammer want de kans dat de voorspellingen van Derks uitkomen is niet groot. Ze wijken ook sterk af van andere voorspellingen. De voorspellingen van Derks zijn namelijk gebaseerd op zeer pessimistische uitgangspunten en op achterhaalde aannames over het ruimtelijke gedrag van mensen en bedrijven.

Het is gebruikelijk om voor dergelijke langetermijnvoorspellingen uit te gaan van meerdere scenario's met verschillende veronderstellingen. Maar Derks is heel stellig in zijn bewering en gelooft maar in één – nogal pessimistisch – scenario. Het CPB presenteert bij haar voorspellingen tot 2040 een scenario waarbij de bevolking met een half miljoen daalt, maar presenteert ook twee scenario's waarbij de bevolking een paar miljoen toeneemt. Opvallend is bij Derks dat de daling van de bevolking op nationaal niveau samen gaat met een afname van de werkloosheid, terwijl volgens het CPB de werkloosheid juist het hoogst wordt als de bevolkingsgroei laag is. Derks stelt gewoon dat als de bevolking daalt de werkloosheid door krapte op de arbeidsmarkt zal dalen, zonder in te gaan op de opvallende contradictie met het CPB-scenario en de daarbij behorende argumenten. Derks voorspelt krapte op de arbeidsmarkt omdat de arbeidsparticipatie niet verder zal stijgen. Hij gaat voorbij aan het mogelijk beschikbaar komen van extra arbeidsaanbod door institutionele hervormingen in de WAO of doordat het aantal gewerkte uren kan stijgen als er minder parttime gewerkt gaat worden. De analyse van Derks is gebaseerd op een reeks twijfelachtige aannames over zowel de binnen- als de buitenlandse migratie. De mogelijkheid dat er extra arbeidskrachten uit het buitenland komen wordt door Derks uitgesloten.

Tegenover de zorgwekkende bevolkingsontwikkeling die Derks schetst voor veel regio's buiten de Randstad, staan verscheidene andere studies waarin de bevolkingsontwikkeling voor die regio's veel positiever wordt geschat. De regionale verschillen in werkloosheid gaan ook verdwijnen volgens Derks. Dat is echter geen uitkomst van het model, maar dat stopt hij er zelf in. Hij neemt simpelweg aan dat de regionale verschillen in werkloosheid vanaf

2006 elk jaar met tien procent zullen afnemen maar onderbouwt dat niet. Ook de aannames die hij doet over het ruimtelijk keuzegedrag van mensen en bedrijven zijn niet erg plausibel. Derks stelt dat de fileproblematiek zal verminderen als de bevolkingsgroei stagneert, maar ziet over het hoofd dat de pendelstromen in de jaren negentig vele malen sneller zijn gegroeid dan de groei van de bevolking door veranderingen in het ruimtelijk keuzegedrag van mensen en bedrijven.

Er zijn meer van die veranderingen in het ruimtelijk keuzegedrag: ondernemers in de Randstad worden steeds minder tevreden over de eigen vestigingsplaats terwijl ondernemers buiten de Randstad steeds tevredener blijken met de locatie van hun bedrijf in de eigen stad en regio. Woon- en leefmilieu worden steeds vaker medebepalend voor de locatiekeuze (een internationaal opgemerkte trend). Bedrijven volgen met hun vestigingskeuze in toenemende mate de woonvoorkeur van hun medewerkers. Ook deze trend wordt door Derks niet onderkend: hij gaat er vanuit dat de Randstad arbeidskrachten weg zal zuigen uit de periferie. Derks waarschuwt voor een overschot aan bedrijventerreinen omdat op deze terreinen vooral bedrijven zouden zitten, waarvan de productie naar lage-lonenlanden verdwijnt. Maar op bedrijventerreinen zitten vandaag de dag vooral veel bedrijven uit de logistieke sector (groothandel, opslag, transport, communicatie) en kantoren (publieke en commerciële diensten) waarvoor de uittocht richting lagelonenlanden niet speelt.

Wim Derks waarschuwt voor een daling van de bevolking en adviseert beleidsmakers daarom terughoudend te zijn met investeringen in woningbouw, infrastructuur en bedrijventerreinen. De voorspellingen van Derks zijn echter gebaseerd op twijfelachtige aannames en achterhaalde theorieën over het ruimtelijke keuzegedrag van mensen en bedrijven. Het is waarschijnlijker dat de bevolking wel blijft groeien en de periferie niet leegloopt. En zelfs als de bevolking stabiel blijft, wil dat niet zeggen dat er niet meer wegen, woningen en bedrijventerreinen nodig zijn. Derks wil alleen in de Randstad investeren en niet meer in de periferie. Dat is niet alleen slecht voor de perifere regio's, maar ook voor de nationale welvaart. Als beleidsmakers zich te veel door de uitkomsten van Derks laten leiden kunnen we daar in de toekomst wel eens veel spijt van krijgen.

JOUKE VAN DIJK EN PIET PELLENBURG

De auteurs zijn hoogleraar bij de afdeling Economische Geografie van de Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen.

jouke.van.dijk@rug.nl

Begin van einde van groei

In hun reactie op mijn artikel noemen Jouke van Dijk en Piet Pellenburg de uitgangspunten pessimistisch. In de reacties van anderen op dit artikel en het achterliggende rapport over structurele bevolkingsdaling werd vooral gewezen op het optimisme in de stukken. Na het doemscenario van de overbevolking uit de jaren zestig is het zeer vreemd dat de geringe bevolkingsgroei en de aankomende bevolkingsdaling een "zorgwekkende bevolkingsontwikkeling" wordt genoemd. Maar laten we eens naar de feiten kijken. Structurele bevolkingsdaling treedt sinds 2002 in Limburg op en is inmiddels in ruim een vijfde van de veertig Corop-regio's van Nederland actueel. Bevolkingsdaling is elders in Europa al langer een bekend verschijnsel, waar het beleid rekening mee houdt. In Nederland moet er nog aandacht voor dit nieuwe verschijnsel komen.

Bij de gehanteerde regionale bevolkingsprognose is de CBS-prognose voor Nederland als randtotaal genomen. Die prognose wordt algemeen geaccepteerd. Over de verdeling van dat randtotaal over de regio's kan men van mening verschillen, maar vast staat dat bevolkingsdaling een steeds algemener verschijnsel wordt binnen Nederland.

De bevolking van 15-64 jaar, de potentiële beroepsbevolking, gaat eerder dalen. In Limburg, Friesland en Groningen is die daling al begonnen evenals in meer dan een kwart van de Corop-regio's. In Nederland als geheel begint de daling volgens de prognose van het CBS over vijf jaar. De arbeidsparticipatie stijgt nog wel, maar steeds minder. De maxima per leeftijdsgroep komen in zicht. Voor de prognose is uitgegaan van het gemiddelde van de arbeidsparticipatie in de vier scenario's van het CPB. Al zou de arbeidsparticipatie wat meer stijgen, dan nog komt er op afzienbare termijn toch een einde aan de groei van de beroepsbevolking, als gevolg van de demografische ontwikkeling. Als voortdurend, dus elk jaar opnieuw, een grote hoeveelheid arbeidskrachten aangetrokken wordt uit het buitenland bovenop de reeds aanwezige buitenlandse arbeidskrachten, dan zou de beroepsbevolking wat langer kunnen groeien. Waarom zullen bedrijven buitenlandse arbeidskrachten blijven aantrekken en hier de hoge lonen betalen, als productie naar landen met lage lonen verplaatst kan worden? In Nederland wordt inderdaad veel in deeltijd gewerkt. Mogen de mensen daarvoor kiezen of moet deeltijdwerken verboden worden? Het einde van de groei van de beroepsbevolking begint binnen een paar jaar in Limburg en verspreidt zich in de jaren daarna over een groot deel van Nederland. In 2004 was er incidenteel, als gevolg van het economisch dal, zelfs al een daling van de beroepsbevolking in Nederland.

Iedereen heeft de mond vol van marktwerking. Ook op de arbeidsmarkt treedt een zekere marktwerking op. Door de grote vraag naar arbeidskrachten in de periode van hoogconjunctuur in de tweede helft van de jaren tachtig daalde de werkloosheid van 10,2 procent in 1984 naar 6,5 procent in 1991. In de periode van hoogconjunctuur in de tweede helft van de jaren negentig daalde de werkloosheid van 8,5 procent in 1994 naar 3,4 procent in 2001. Waarom zou in de komende periode van hoogconjunctuur de werkloosheid niet dalen van 6,5 procent in 2005 naar een frictieniveau onder de 3,4 procent van 2001? Als gevolg van de demografische ontwikkeling en de nog resterende beperkte stijging van de arbeidsparticipatie, zal de beroepsbevolking niet meer zo groeien als in de afgelopen decennia en wordt krapte op de arbeidsmarkt dus een structureel verschijnsel.

Zodra in steeds meer regio's een einde komt aan de groei van de beroepsbevolking en de werkloosheid gedaald is tot het frictieniveau, komt in steeds meer regio's een einde aan de groei van het aantal werkenden en daarmee een einde aan de groei van het woon-werkverkeer (en daarmee een einde aan de groei van de fileproblematiek). Door veranderend gedrag zal dat per regio niet allemaal precies op hetzelfde tijdstip gebeuren, maar het gaat wel gebeuren, in diverse regio's op afzienbare termijn.

Als gevolg van krapte op de arbeidsmarkt en de daaruit voortvloeiende loonstijging zal de groei van niet-regiogebonden activiteiten minder worden. Bedrijven zullen meer dan tot nu toe investeren in landen waar lonen lager zijn. De behoefte aan bedrijventerreinen wordt daardoor waarschijnlijk veel minder dan tot nu toe verwacht. Voor iedereen zal duidelijk zijn dat de demografische ontwikkeling volstrekt anders wordt dan in het verleden en dat de verhouding tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt volstrekt anders wordt dan in de afgelopen 35 jaar. Deze constatering sluiten volledig aan bij de vier scenario's van het CPB. Waarom dan alle commotie rond onze publicaties? Het CPB gaf de ontwikkeling per periode: 2001-2020 en 2020-2040. Daardoor leek het of alles pas echt anders werd met ingang van 2020. Wij hebben duidelijk gemaakt dat de veranderingen al ruim voor 2020 actueel worden, waarbij de ontwikkeling gemiddeld over 2001-2020 overeenkomt met de cijfers van het CPB. Verder hebben wij duidelijk gemaakt dat binnen Nederland de demografische ontwikkeling en de gevolgen daarvan regionaal sterk verschillen. Er zijn dus al regio's die afscheid moeten gaan nemen van het groeidenken, zeker voor het beleid op langere termijn.

W. DERKS

Universiteit Maastricht
w.derks@beoz.unimaas.nl